

ΠΜΣ Πολιτική Επιστήμη & Κοινωνιολογία
Θεωρίες για τον Φασιστικό και Ναζιστικό Φαινόμενο
Συντ.: Δημήτρης Καρύδας, Γεράσιμος Κουζέλης
Εαρινό εξάμηνο 2012-13

I. Εισαγωγή

Η πρόσφατη αιφνίδια όσο και εκρηκτική παταγώδης είσοδος στο ελληνικό πολιτικό προσκήνιο του ναζιστικού μορφώματος Χ.Α., υποστηριζομένου από ένα κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητο κοινωνικό υπόστρωμα, υποδεικνύει, μεταξύ άλλων, μία τυφλή περιοχή στην κατανόηση συναφών φαινομένων από μεγάλο μέρος της σύγχρονης ελληνικής θεωρητικής δημοσιότητας. Ισχυρότερη ένδειξη αυτής της έλλειψης ατελούς ανταπόκρισης αποτελεί η αναμφίβολα καθυστερημένη αφύπνιση σχετικά με το πρόβλημα, όπως και η μόλις πρόσφατη διερεύνηση των συσχετισμών του με υποδοχές βαθύτερες από τις προφανείς αιτίες τις οφειλόμενες στην όξυνση κοινωνικών ανακλαστικών εξαιτίας της τρέχουσας συγκυρίας. Προϋπόθεση ωστόσο αποτελεί η κατανόηση της φύσης του φασισμού στην Ευρώπη, όπως αυτός εμφανίστηκε ιστορικά στο μεσοπόλεμο - είτε παραμένει εγγεγραμμένος στο κοινωνικό σώμα, είτε επανέρχεται με τη μορφή μαζικών πολιτικών κινήσεων.

Σκοπό του σεμιναρίου αποτελεί η προσέγγιση του φασιστικού και του ναζιστικού φαινομένου από *συστηματική* άποψη. Το αναλυτικό ζητούμενο συνίσταται στον καταρχάς προσδιορισμό της φυσιογνωμίας των πολιτικών μορφωμάτων και των κοινωνικών αντιλήψεων και πρακτικών φασιστικού και ναζιστικού χαρακτήρα. Η *συνθετική* απαίτηση εκπορεύεται από την ανάγκη να ανασυγκροτηθούν τα *αναλυτικά* δεδομένα όπως το «ολοκληρωτικό κράτος» (Totaler Staat), το Ολοκαύτωμα, ο «ολοκληρωτικός πόλεμος», η κλιμακούμενη μαζική τρομοκρατία, ο ρατσισμός και ο εθνικισμός, η ακύρωση των ιδεατών και υλικών σηματοδοτήσεων της πολιτικής αστικής κοινωνίας, όπως και των εγγυήσεων διασφάλισής της από το κράτος, η ολοσχερής ανατροπή των ηθικών και πολιτισμικών προταγμάτων της διαφωτιστικής κριτικής ή ο εξοβελισμός κάθε είδους δημοκρατίας. Ζητούμενο της σύνθεσης είναι μια θεώρηση με εσωτερική συνοχή στην οποία ενέχονται οι απαραίτητες διαφοροποιήσεις στη συνάφεια των στοιχείων που καθιστούν αναγνωρίσιμα επιμέρους χαρακτηριστικά και φαινόμενα, ενώ αναδεικνύονται οι διαμεσολαβήσεις μεταξύ τους. Εν όψει της δυσκολίας εκπλήρωσης αυτής της απαίτησης, δυσκολίας που αναφαίνεται χαρακτηριστικά στη συζήτηση περί της δυνατότητας αναπαράστασης του Άουσβιτς, αλλά και της μεγάλης ποικιλίας των εγχειρημάτων αντιμετώπισής της, το σεμινάριο δεν προκρίνει κατ' αρχήν μια δεδομένη απάντηση. Αντίθετα, αποκτά - εν μέρει τουλάχιστον - και έναν

ερευνητικό χαρακτήρα, καθώς θα επιχειρήσει να αντιπαραβάλλει και να ανασυνθέσει μια σειρά από προσεγγίσεις σύμφωνα πάντα με αυτήν τη γενική απαίτηση και το αναλυτικό σκεπτικό που εκτίθεται στη συνέχεια.

II. Στοχοθεσία - μεθοδολογικά

Όπως είναι προφανές, η κατανόηση του ναζισμού και του φασισμού συνάγεται καταρχάς ιστορικά από τα κινήματα και καθεστώτα του ευρωπαϊκού μεσοπολέμου στα οποία μορφοποιήθηκαν τα υπό συζήτηση φαινόμενα. Αν και οι συγκεκριμένες ιστορικές εμπειρίες της εποχής δεν βρίσκονται στο κέντρο ενδιαφέροντος του σεμιναρίου, καθώς μόνο επικουρικά το απασχολεί ο τρόπος και οι αιτίες κατάκτησης της ηγεμονίας και τελικά της εξουσίας, αποτελεί εν τούτοις μέλημά του να εντάσσει εισαγωγικά, όπου είναι απαραίτητο, αυτές τις εμπειρίες στις θεωρητικές επεξεργασίες που πραγματεύεται. Μέσω της συζήτησής τους κατά την πρώτη ενότητα (Φεβρουάριος 2013) θα επιχειρηθεί η διακρίβωση *πi αναπτύχθηκε και ηγεμόνευσε τότε και πως μπορεί αυτό να κατανοηθεί συστηματικά σήμερα*. Μέσω διαφορετικών επιστημονικών οπτικών και διαφορετικών θεματολογικά εστιάσεων θα παρουσιαστούν και εξεταστούν οι κύριες θεωρήσεις του ναζισμού και γενικότερα του φασισμού, ώστε στη βάση στενά εστιασμένων πλέον ερωτημάτων να αναληφθούν από τους φοιτητές συγκεκριμένες εισηγήσεις για τη δεύτερη ενότητα (Ιούνιος 2013). Τελική επιδίωξη είναι η εγγραφή του φασισμού και του ναζισμού στην εξέλιξη της νεωτερικότητας και η ένταξη των συστηματικών συμπερασμάτων (αλλά και των ανοικτών ερωτημάτων) σε ένα ιστορικό πεδίο διακυβευμάτων στο οποίο ανήκει και το ελληνικό ευρωπαϊκό παρόν.

Εξαιτίας του ιδιαίτερα σύνθετου χαρακτήρα τους, ο ναζισμός όσο και οι διάφορες εκδοχές του φασισμού, επιβάλλουν το συνδυασμό επιμέρους επιστημονικών προσεγγίσεων - της πολιτικής θεωρίας, της κοινωνιολογίας, της κοινωνικής ψυχολογίας, της ψυχανάλυσης κ.α. Ως εκ τούτου, θα καταβληθεί προσπάθεια τα φαινόμενα να προσεγγίζονται μέσω θεωρήσεων οι οποίες συγκροτούνται από προκείμενες που υπερβαίνουν τους κλαδικούς διαχωρισμούς στις επιστήμες του ανθρώπου. Ταυτόχρονα, η ειδική θέση του ναζισμού ως της ριζικότερης, ποιοτικά διάφορης εκδοχής από το φάσμα των ποικιλιών του φασισμού τον φέρει στο απώτατο άκρο αυτού του φάσματος, ώστε να καθίσταται ουσιωδώς ιδιαίτερο ζήτημα η θεωρητική εννοιολόγησή του. *Αν ο ναζισμός θεωρηθεί το συστηματικά προσδιορισμένο σημείο φυγής του φασιστικού φαινομένου ευρύτερα, η αφητηριακή θεματοποίησή του προσφέρει το απόλυτο μέτρο ως προς το οποίο μπορούν να κριθούν τόσο οι διαφορετικές εκδοχές του φασισμού ως πολιτικής έκφρασης, όσο και επιμέρους πλευρές της κοινωνικής, ιδεολογικής πολιτικοοικονομικής ή και ψυχικής του οικονομίας*. Εξάλλου, κάτι τέτοιο καθίσταται σημαντικό ενόψει της πληθωριστικής χρήσης του κατηγορήματος 'φασιστικός',

που οδηγεί στη συγκάλυψη ειδοποιών χαρακτηριστικών των φαινομένων, των οποίων επιχειρείται η θεωρητική προσέγγιση αλλά και η πρακτική αντιμετώπιση. Θα προταχθεί, κατά συνέπεια, η έκθεση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του εθνικοσοσιαλισμού, τόσο ως μαζικού κινήματος, όσο και ως καθεστώτος έκτακτης ανάγκης, του μέσου υλοποίησης του «ολοκληρωτικού πολέμου», της βιομηχανικά οργανωμένης εξολόθρευσης των Εβραίων και των καταναγκαστικά εργαζομένων όπως και της έντασης κερδοφορίας του κεφαλαίου.

II. Αναλυτικό πρόγραμμα συνεδριών

1. Η ενοποίηση των ιδεολογικών προταγμάτων του εθνικοσοσιαλισμού στον αντισημητισμό και τον επιθετικό φυλετικό πανγερμανισμό θέτει εν αμφιβόλω την υπαγωγή των πνευματικών συντεταγμένων του φαινομένου στο ρατσισμό γενικά ή σε κάποιου είδους μαζική ψυχολογία. Θα τεθεί ως εκ τούτου το ερώτημα ως προς τις κοινωνικές, ψυχο-οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που κατέστησαν δυνατό το Ολοκαύτωμα και οδήγησαν στον «ολοκληρωτικό πόλεμο». Η βιομηχανικά οργανωμένη εξολόθρευση των Εβραίων, όπως άλλωστε ο «ολοκληρωτικός πόλεμος» και η προγραμματισμένη μαζική καταστροφή, θα συζητηθούν από την άποψη των εντελώς ανορθολογικών, ωστόσο τελεολογικά εγγεγραμμένων απολήξεων του εθνικοσοσιαλιστικού προγράμματος και όχι ως απλά επιφαινόμενα ή ως απλή απόρροια της πολιτικής του μεγάλου κεφαλαίου ή της τρομοκρατικής πολιτικής ενός γενικά φασιστικού κράτους. Θα εκτεθούν θεωρίες περί φασισμού/ναζισμού οι οποίες, ενώ υιοθετούν μια πολιτική οπτική, υπερβαίνουν το πλαίσιο της πολιτικής θεωρίας (κατάσταση έκτακτης ανάγκης, βοναπαρτισμός, ιμπεριαλισμός, ολοκληρωτισμός, κοινοτοπία του κακού κλπ, / Carl Schmitt, F. Neumann, H. Arendt κλπ).

2. Όσον αφορά τις σχετικές απαντήσεις, αλλά και τα κενά αυτών των θεωριών, θα εκτεθούν συνθετικές αντιλήψεις των γνωρισμάτων του φασισμού και του ειδικού χαρακτήρα που έχει ο εθνικοσοσιαλισμός από την άποψη της συγκρότησης της «αυταρχικής προσωπικότητας», της διαλεκτικής του Διαφωτισμού, της διάταξης των μέσων της εξουσίας κλπ (κριτική θεωρία, Foucault, Agamben).

3. Στη συνέχεια θα ακολουθήσει μια κατά το δυνατόν ευρεία επισκόπηση των κύριων θεωριών περί φασισμού, στα ιστορικά συμφραζόμενα της ανάπτυξής τους. Παράλληλα παρέχεται η ευκαιρία επαναξέτασης των μεθοδολογικών παραδοχών στις οποίες μπορεί να εδράζεται η θεώρηση σχετικών φαινομένων από συστηματική άποψη. Εν προκειμένω, η προσοχή θα εστιαστεί, αφενός, καταρχάς στο διαχωρισμό των ιδεολογικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών, αλλά και στην πολιτική τακτική κινήσεων με γνωρίσματα που τα κατατάσσουν στο χώρο του φασισμού. Ενόψει της ανόδου συναφών σχηματισμών στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια, με εξέχουσα την ελληνική περίπτωση, είναι σημαίνουσα η συζήτηση περί των διακρίσεων μεταξύ άκρας δεξιάς, φασισμού και νεοφασισμού, όπως και

ναζισμού και νεοναζισμού. Σχετικά αυτόνομο ζήτημα αποτελούν, αφετέρου, οι πολιτικές του φασιστικού κράτους - πολιτικές ενσωμάτωσης και συναίνεσης και ταυτόχρονα ελέγχου και τρομοκράτησης - που αναδεικνύουν τη συχνά αρμονική συνύπαρξη μοντέρνων πολιτικών με αρχαϊκές ιδεοληψίες ή τη συνέργεια της κοινωνικής πρόνοιας με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ένταση της εκμετάλλευσης. Υπό αυτό το πρίσμα μπορεί να θεματοποιηθούν και οι χειρισμοί του κράτους δικαίου και της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας σε σχέση με δύο προβλήματα που εμφανίζονται κατά κανόνα αλληλένδετα. Πρόκειται από τη μία πλευρά για την αντιμετώπιση της όξυνσης κοινωνικών αντιφάσεων ή προβλημάτων κυβερνησιμότητας μέσω της μετατόπισης τομέων των κρατικών μηχανισμών ή και της ίδιας της κυβερνητικής πολιτικής προς φασίζουσες κατευθύνσεις, ενώ από την άλλη για τις πιέσεις που ασκούνται από φασιστικού χαρακτήρα συσσωματώσεις στην κοινωνία.

4. Μετά από αυτόν τον κύκλο εισηγήσεων και συζήτησης, θα επιχειρηθεί - μέσω της επανόδου στη θεματοποίηση της σημασίας που αποκτούν ο Εθνικοσοσιαλισμός και το Ολοκαύτωμα στην ιστορική προοπτική της νεωτερικότητας - η εξέταση των εντάσεων από τις οποίες προήλθαν και οι οποίες επανέρχονται με ποικίλες μορφές μετά τον πόλεμο. Εδώ δεν πρόκειται μόνον για την άρθρωση των συστηματικών και ιστορικών κόμβων της πρώτης ενότητας του σεμιναρίου κάτω από ένα ευρύτερο πρίσμα, αλλά και για την αναστοχαστική διερεύνηση των υπόρρητων απαιτήσεων που υποβάλλει στη σκέψη και την επιστήμη η τομή της δωδεκαετίας 1933-1945.

5. Με τη διεύρυνση αυτής της συζήτησης θα κλείσει το πρώτο μισό του σεμιναρίου. Θα καταβληθεί προσπάθεια να επανασυνδεθούν με τη μορφή συστηματικών ερωτημάτων τα νήματα προβληματισμού που εκδιπλώθηκαν μέχρι στιγμής: ερωτήματα ομαδοποιημένα από την άποψη της πολιτικής θεωρίας, του Δικαίου, της ψυχανάλυσης-κοινωνικής ψυχολογίας και της κριτικής της πολιτικής οικονομίας. Ο απαραίτητος συσχετισμός και διαπλοκή μεταξύ των επιμέρους θεωρήσεων θα έχει πλέον αναδείξει συγκεκριμένα στο πλαίσιο των προηγουμένων συζητήσεων την αναγκαιότητα της αντιμετώπισης του ναζισμού και του φασισμού ως σύνθετων φαινομένων που δεν μπορεί να εξαντληθούν σε μερικού χαρακτήρα προσεγγίσεις. Με την εγγραφή τους στην ευρύτερη συνθήκη του νεωτερικού αστικού κόσμου και των συγκρούσεων που διαπερνούν τις; ευρωπαϊκές κοινωνίες του εικοστού αιώνα θα προβληματιστούν ταυτόχρονα οι αρχαϊκές επιβιώσεις, οι ψευδεπίγραφες λύσεις και οι καταστατικές αδυναμίες στις πολιτικές και κοινωνικές μορφοποιήσεις (είτε αναφέρονται στο φασισμό, είτε στους αντιπάλους του), οι οποίες αναδείχθηκαν, κατέρρευσαν ή επιβίωσαν μετασηματισμένες στα τέλη αυτού του αιώνα και των οποίων οι αντιφάσεις καταλαμβάνουν και πάλι το προσκήνιο.